

Schoonebeek 29 juli 1943 errata en aanvullingen

Een oorlogsdag met grote gevolgen

Bert J. Finke

Stichting Onderzoek Drentse Families en Huizen

Emmen

2020

Errata en aanvullingen Schoonebeek 29 juli 1943

p. 83 In het arrestantenregister van de Gemeentepolitie van Emmen worden burgemeester Hans van Ek en zijn twee zoons H.J. (Hendrik Jakob) en H.H. (ws. Kornelis Hans) van Ek op 12 oktober 1944 om 03:00 uur ingesloten in de politiecellen in Emmen. Ze werden opgebracht door de Landwacht. Gewoonlijk staat in het register genoteerd wat er met de arrestanten gebeurde, maar dat was bij de Van Ek's niet het geval. Bekend is dat in ieder geval vader Hans van Ek naar arbeids- en strafkamp 'Port Natal' in Assen werd gestuurd.

(bron: Gemeentepolitie Emmen 1918-1993, inv.nr. 262, Gemeentearchief Emmen)

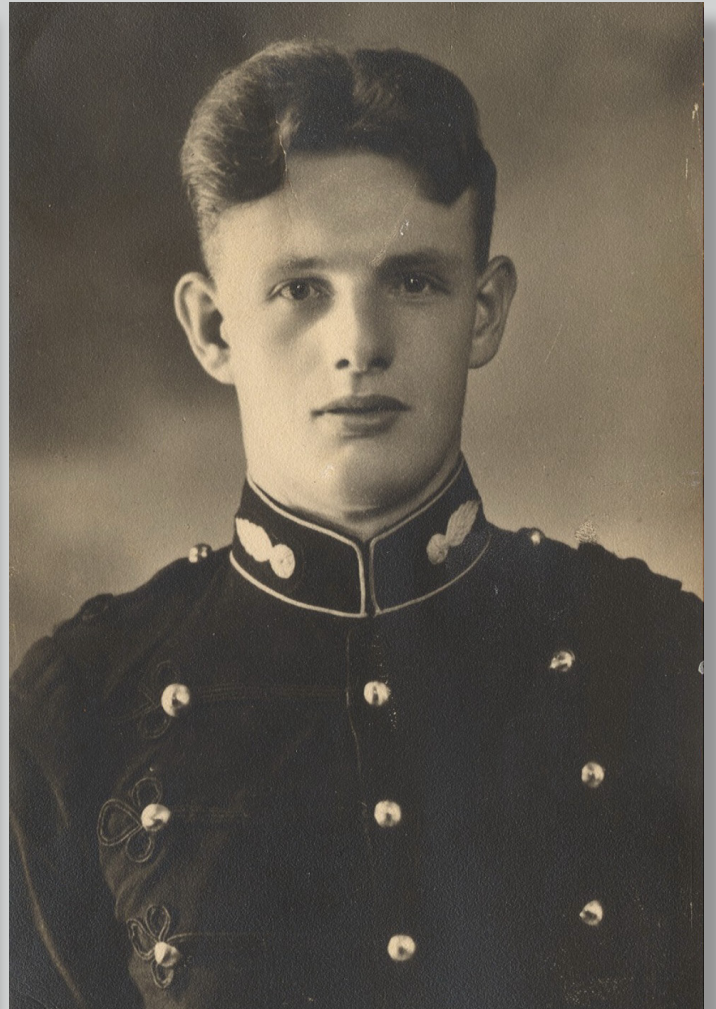
p. 191 Vermeld is dat Rinze Douma naast de schuilnaam 'Ds. de Groot', ook de schuilnamen 'S. Bolmeijer' of 'Groningse Kees' gebruikt. Die laatste twee namen heeft hij niet gebruikt. S. Bolmeijer betrof verzetsstrijder Simon Bolmeijer, die als schuilnaam 'Kees TD' gebruikte. Hij was lid van de verzetsgroep TD-groep. Tijdens de oorlog had Rinze Douma veelvuldig contact met deze TD-groep en werd gearresteerd na een bespreking met één van de leden van deze groep. De vrouw van Rinze Douma houdt na de arrestatie van haar man contact met in ieder geval Simon Bolmeijer en Dolf Hendriks van de TD-groep.

Verder was Douma niet tewerkgesteld in de Heinkelwerke in Oranienburg. Geestelijken werden gescheiden van de overige kampbevolking en hoefden geen dwangarbeid te verrichten. Wel maakte Douma met zijn collega's in het geheim preekschetsen en ze organiseerden kleine bijbellezingen. Een medegevangenen bevestigt dit in een brief die hij kort na de oorlog aan Rinze's vrouw schrijft.

Er is een deel opgenomen van een artikel, waarvan het niet bekend was uit welke courant dit stamde. Dat betreft de Nieuwe Drentsche Courant van 18 juni 1945. Het volledige courantenartikel volgt hieronder. (bron: Douma, H. en S. van Geest, 'In verzet voor een rechtvaardige zaak. Het leven van ds. Rinze Douma, Minke van der Veen en hun kinderen', niet openbaar verschenen)

— Ds. R. Douma, sinds 2 Aug. 1936
Geref. predikant te Emmer-Compascuum
is in Duitschland gestorven.
Weinigen zullen weten dat hiermede
een der groote Groninger illegale werkers
is heengegaan. Met anderen heeft hij
zeer veel voor de zaak der vrijheid ge-
daan. Nadat hij door illegaal werk in
zijn gemeente moest onderduiken,
heeft hij te Groningen in de Hamburger-
straat onder den schuilnaam „De Groot”
ongeveer een jaar gewoond en zich ge-
heel aan de organisatie gewijd. Honder-
den hebben door hem een ander per-
soonsbewijs ontvangen, die hij uit alle
deelen van Nederland weghaalde. Twee
of driemaal in de week kwam over het
geheele Noorden zijn Radio B.B.C.
nieuws, hetwelk op een bepaald adres
in de stad werd gecyclostyleerd, uit. Vele
commentaren van hem over dit nieuws
zagen het licht. In het voorjaar van
1944, een transport gevangenen uit Gron-
ningen waarnemende, werd hij op het
station te Amersfoort herkend en gear-
resteerd. Na eerst te Assen nog een
poging tot ontvluchten gedaan te heb-
ben werd hij eerst naar Groningen, toen
naar Vught en later naar Duitschland
vervoerd, waar hij is overleden. Hij was
een van Neerlands groote zonen. Sterke
God zijn weduwe en haar kleine kinderen
in dit zwaar verlies.

Nieuwe Drentsche Courant van 18 juni 1945

01. Linksboven Izak Anthonie Daane (1914-1942), die op 6 augustus 1942 in de bossen bij Schiphorg door Johannes Hovenkamp, Cor Spaans en Jan van Dongen werd geliquideerd en begraven.

02. Rechtsboven Johannes Hovenkamp (1913-1943), één van de betrokkenen bij de liquidatie van Izak Daane. Hij werd op dezelfde dag nog gearresteerd en op 24 juni 1943 gefusilleerd.

03. Linksonder straatmaker Johannes (Jan) Hendrikus van Dongen (1916-1943), de derde persoon betrokken bij de liquidatie van Izak Daane in de bossen van Schipborg. Hij werd net als Cornelis Spaans en Johannes Hovenkamp op 24 juni 1943 op de Leusderheide gefusilleerd.

p. 301 Historicus Bert Staats uit Emmen heeft in 2018 op verzoek van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort uitgebreid onderzoek gedaan naar Johannes Hovenkamp (geb. 16 oktober 1913, overl. 24 juni 1943). Hovenkamp was op 6 augustus 1942 betrokken bij de liquidatie van een informant van de Duitse Sicherheitsdienst, ene Izak Anthonie Daane. Hij was verantwoordelijk voor het oprollen van meerdere verzetsorganisaties. Johannes Hovenkamp lokte samen met twee verzetsbroeders Daane naar de bossen bij Schipborg, waar hij werd doodgeschoten. Nog diezelfde dag werd Hovenkamp door de Duitsers in zijn huis in Schipborg gearresteerd. Hij werd op 24 juni 1943 samen met de twee andere verzetsmannen op de Leusderheide gefusilleerd. De twee betrokken verzetsstrijders waren Cor Spaans en Johannes Hendrikus (Jan) van Dongen (1858-1943).¹

Het is onduidelijk of Cor Spaans betrokken is geweest bij de bevrijding van Gerrit Boerma en Willem Anthonie Klaver op 5 januari 1942 uit het Huis van Bewaring in Groningen (p. 265-266). Toen Jan van Weerden naar Engeland wilde oversteken in juni 1942 - hetgeen niet doorging - logeerde hij thuis bij de ouders van Cor Spaans in Scheveningen. Hij deelde met Cor Spaans de slaapkamer. Jan van Weerden vertrouwde op enig moment de situatie niet en achteraf bleek dat hij verraden was door Johannes Mattheus (Johnny) de Droog.

Uit het onderzoek van Bert Staats blijkt dat Cor Spaans dus kort daarna werd verraden door Izak Anthonie Daane. Spaans werd op 7 augustus 1942 gearresteerd voor zijn medewerking in de liquidatie van Daane en op 24 juni 1943 gefusilleerd.

Izak Anthonie Daane

Daane werd op 25 juni 1914 in Yerseke geboren als zoon van schipper en later oesterkweker Willem Pieter Daane en Catharina Wilhelmina Kooman. Hij huwde op 23 november 1934 in Yerseke met de naaister Pieterella Heijboer, dochter van Marinus Heijboer en Margaretha Harthoorn. Izak Daane was korporaal manier.

Daane had NSB-sympathiën. Nadat Nederland capituleerde verliet hij de militaire dienst om in Rotterdam bij de politie te gaan. Hij had hoogstwaarschijnlijk een aandeel in het oprollen van de verzetsorganisaties "Leeuwen-garde" en "Oranje voor Nederland". Vervolgens infiltreerde hij in de groep Van Beest en de ontsnappingslijn Niftrik waarmee via België mensen uit Nederland werden vervoerd. Vlak nadat men binnen 'de groep van Beest' argwaan kreeg werd ook deze groep opgerold. Izak was een jaargenoot van Van Beest.

Vlak nadat men binnen de groep van Beest argwaan kreeg begon de Sicherheitsdienst in maart 1942 met het oppakken van personen die actief waren binnen de groep Van Beest en van Hattem. Het bleek al snel dat Daane hierachter zat. Hij werd geschaduwd en toen hij met een nazi-embleem op zijn jasje het Gestapo-kantoor in Rotterdam verliet was het bedrog van Daane duidelijk.

Daane die niet wist dat hij was ontdekt werd in de eerste week van augustus 1942 meegelokt naar de heide bij Anloo en op 6 augustus 1942 geliquideerd. Men vergat echter zijn agenda met aantekeningen uit zijn kleding te halen. Hierdoor konden na het vinden van zijn lichaam - dat niet zo heel goed verborgen was - nog een aantal verzetsmensen worden opgepakt, waaronder Johannes Hovenkamp en Cor Spaans.

p. 319 Onjuist is vermeld dat veldwachter Kippers als één van de 117 'Todeskandidate' wegens de aanslag op Hanns Albin Rauter werd gefusilleerd. Dat vond plaats op 8 maart 1945. Johannes Kippers werd in de ochtend van 14 april 1944 op de Waalsdorpervlakte gefusilleerd en dus bijna een jaar eerder.

p. 345 In de zomer van 1943 hebben de broers Gootjes deelgenomen aan een mislukte overval op het distributiekantoor in Bierum.

Mislukte overvallen distributiekantoren Zuidbroek en Bierum zomer 1943

In het 'Verslag over de werkzaamheden van Harm Molenkamp en zijn medewerkers' tijdens de Tweede Wereldoorlog komt de volgende informatie voor over de beoogde overvallen op de distributiekantoren in Zuidbroek en Bierum: 'In de zomer van '43 vastte men het plan op om Zuidbroek van bonkaarten af te helpen in samenwerking met de gebr. Gootjes. De verloofde van Jaap G zat op het postkantoor en zou er zorg voor dragen dat er niet getelefoneerd kon worden naar het politiebureau. Toen alles voor elkaar was en de heren in Zuidbroek arriveerden was er echter kermis en omdat er dan te veel volk op de weg was werd de operatie afgelast.

In de zomer van '43 wilde men de schade inhalen door Bierum te kraken. Harm M[olenkamp] en J. Woltjer zouden de kraak plegen. Met een agent was afgesproken dat hij zich op een afgesproken plaats zou bevinden en de sleutel zou afgeven. Na afloop zou hij de sleutel terugkrijgen. Alles was zodangi geregeld dat er niet het

minste spoor liep naar den politiemann. Ter plaatse aangekomen weigerde de man echter zijn belofte gestand te doen en de K.P. kon onverrichterzake huiswaarts gaan. Daar wachtten Ds. Douma, Jaap en Piet Gootjes op hen. Toen ze van de mislukking hoorden, werden ze razend en wilden dadelijk terug, samen met Piet Cnossen. Al zou die agent ook doodgeschoten moeten worden, ze zouden de bonkaarten halen. Vader M[olenkamp] wist de zaak te besussen, en ook Piet Gootjes, die ten koste van alles wilde doorzetten besloot zich er bij neer te leggen. Trouwens Piet was een wonderlijke snuiter. Toen hij de eerste keer in gezelschap van M[olenkamp] bij de familie M[olenkamp] binnenkwam hadden dezen juist het middagmaal geëindigd en de beide gasten kwamen met lege magen. Toen Mevr. M[olenkamp]. dit vernam zei ze: Wacht dan bakken we pannenkoeken. Verdammt, nee, viel Piet plotseling uit, ik wil geen meel. Het is altijd: Bak maar pannenkoeken, nou lust ik wel eens aardappels met groente

De broers Gootjes wachtten de overval waarschijnlijk af op de boerderij van de ouders van Harm Molenkamp in Eenum.

(bron: Systeemkaarten van verzetsbetrokkenen van het Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen, toegang 2183, kaart Harm Molenkamp, verslag Harm Molenkamp, p. 3-4, Groninger Archieven, Groningen)

- p. 349 Bij afbeelding 296 staat vermeld dat in het gemeentehuis in Ten Boer op 31 augustus 1943 een overval plaatsvond door het verzet. Dit is niet juist. Het uitgiftekantoor van distributiebonnen was gevestigd aan de Hendrik Westerstraat 4 te Ten Boer. Dat wordt ook duidelijk uit het artikel in het Dagblad van het Noorden van 28 september 2018: *'De verzetslieden gijzelen Frima en nemen hem zo stil en onopvallend mogelijk mee naar de oude school. Daar zit het uitgiftepunt van distributiebonnen waarmee de bevolking voedsel en kleding kan halen. In het gebouw staat een enorme kluis waar grote aantallen bonnen en rantsoenen liggen.'*

Het blijkt de voormalige openbare lagere school (OLS), gecombineerd met de ULO, van Ten Boer te zijn, die tot 1922 in gebruik was. Op 26 mei 1922 werd een nieuwe OLS/ULO gebouwd aan de Gaykingastraat 17 te Ten Boer, het huidige Buurhoes.

De oude OLS/ULO werd in de Tweede Wereldoorlog in gebruik genomen als distributiekantoor. Het had in de loop van de tijd diverse bestemmingen: vergaderlokaal, kantoor en verenigingsgebouw of dorps huis "Ons Huis". Het pand werd in de tachtiger jaren afgebroken. Er staat nu een nieuwbouwwoning op het adres Hendrik Westerstraat 4.

- p. 384 Vermeld is dat het radio-interview met Ali Horlings waarschijnlijk plaatsvond in 1995. Dit is onjuist. Zij overleed in 1993. Het interview was waarschijnlijk in 1985.
- p. 465 In het *'Verslag over de werkzaamheden van Harm Molenkamp en zijn medewerkers'* tijdens de Tweede Wereldoorlog komt de volgende informatie voor over de zussen Geesje en Giene van Til. Ook wordt het kampeven beschreven van Alie Pijper, die samen met Geesje van Til in dezelfde kampen zat.

Zusters Geesje en Giene van Til

In hetzelfde verslag komen ook een aantal malen Geesje en Giene van Til naar voren. De Duitsers deden onder leiding van Helmuth Johann Schäper van de Sicherheitsdienst in Groningen op 31 januari 1944 een inval op de boerderij van de ouders Molenkamp in Eenum. Vader Molenkamp werd mishandeld en vervolgens gearresteerd. In de kamer van zijn zoon Harm Molenkamp was een volledige administratie en schrijfmachine gevonden. Vader Molenkamp werd voor verhoor naar Bedum gebracht, en werd daarna overgebracht naar het Huis van Bewaring in Groningen. Na een verhoor met gummiknuppel verdween hij in de cel.

'Een paar dagen later kreeg hij van Harm een clandestien bericht dat er niet meer gevonden was dan bij de eerste huiszoeking. Houd moed! Kort daarop werd hij voor verhoor naar het Scholtenshuis gebracht. Buiten op het plein zag hij Alie [Pijper uit Bedum, verloofde van zoon Harm Molenkamp] en Ge v. Til staan. Die waren onmiddels ook al gearresteerd. Ge kwam het eerst in verhoor en sprak zo luid dat M[olenkamp] alles kon horen.' Vader Molenkamp werd na dit verhoor vrijgelaten, omdat Robert Lehnhoff hem vertrouwde.

In augustus 1944 bezetten de Duitsers Eenum en moeder Molenkamp werd gearresteerd: *'Mevr. M[olenkamp]. werd gevangen gezet onder haar meisjesnaam en naar het Scholtens huis gebracht, waar ze o.a. Karel v. Kampen trof. Ze werd tenslotte naar het politiebureau gebracht en vermoedelijk omdat men vergeten was wie ze precies was werd ze 3 Sept. vrijgelaten. De volgende dag was het Dolle Dinsdag. Ze trof Harm in de Am. v. Solmsstr, die dadelijk naar Vucht wilde om Ale S en Ge van Til vrij te krijgen.'*

'Alie [Pijper] werd gearresteerd 31 Jan '44. Ze werd uit het bed geklopt door de S.D. en ondervraagd aangaande de verblijfplaats van Harm [Molenkamp]. Dat wist ze niet. Bij de trap stonden in een rol gewikkeld 250 bulletins (Roland) en deze werden dadelijk gevonden. Ah, fertig zeiden de heren. Het onderzoek werd nog even

04-05. Buitenzijde en interieur van het distributiebureau aan de Hendrik Westerstraat 4 te Ten Boer, de voormalige OLS/ULO.
06. Boven een foto van het personeelsbestand van het distributiekantoor.

voortgezet en toen werden nog een aantal zegels van N.S.B. legitimatiebewijzen gevonden, paar textielkaarten en 8 tabakskarten. Daarmee was de boot natuurlijk aan. Vanwege de goede vangst zagen ze een kist, waarin de buit van Baflor over het hoofd. Alie werd meegenomen naar het Scholtenshuis en daar verhoord. De volgende dag naar het H[uis]. v. B[euwing]. en 14 dagen later weer naar het Scholtenshuis, tezamen met Molenkamp en Ge van Til. Er werd haar medegedeeld dat ze niet eerder vrij kwam voor Harm zich meldde. Een week later werden de beide dames Alie en Ge op transport gesteld naar Amersfoort, maar daar kregen ze te horen dat er geen plaats was voor dames. Weer terug naar H.v.B. De nacht werd doorgebracht op het politiebureau en de volgende morgen werden ze ingeladen voor Vucht. Via een bewaker van het H.v.B. had Harm er van gehoord en hij was op het perron in Gron[ingen] aanwezig met ds. Douma. Deze wilde hem in geen geval in de steek laten bij een dergelijke gevaarlijke zet. In Zwolle meende Harm mogelijkheid te zien om Alie uit de trein te halen, maar ze vond het zelf te gevaarlijk. Dan kon het hun beider leven kosten. Per kerende trein ging Harm weer terug naar Gron[ingen] en de dames zetten de reis voort. 20 man en 3 dames stapten het kamp binnen en konden dadelijk een half uurtje de stenen van de strafmuur gaan tellen.

Na 6 weken werden ze naar den Bosch vervoerd om te werken op de gasmaskerfabriek. 4 Sept van Den Bosch weer naar Vucht, 6 Sept op transport naar Ravensbruck. De laatste nacht voor hun vertrek naar Duitsland konden ze driehonderd schoten tellen waarmee even zo veel politieke gevangenen werden vermoord. 80 man of liever vrouwen werden in een veewagen geladen, zodat ze niet allen tegelijk konden liggen. Het kiepeltje werd af en toe door de tralies geledigd. Onderweg lieten zich uit een van de wagons 3 mannen door de bodem op de rails zakken, na eerst de planken te hebben losgewrikt. Ondanks een geweldige klopjacht werd er niemand terug gevonden. Na 2 slapeloze dagen en nachten arriveerden ze op de plaats van bestemming en verlangden naar een bed. Maar dat was lauw kans; ze werden in een zandbult ter ruste gelegd onder de sterrenhemel van Ravensbruck. S middags kregen ze een middagmaal bestaande uit 2 aardappels en 's avonds konden ze hun zandheuveltje weer opzoeken. Om 3 uur 's nachts konden ze zich eindelijk baden. Allen moesten de kleren afgeven en kregen vossen terug, een jurk en een hemd, meer niet. Sommigen werden kaalgeschoren, ook al was er geen reden voor. In vuile kleren kwamen ze in nog vuilere bedden te liggen. Koud tot hun nieren moesten ze soms uren aaneen op het appel staan, zodat ze nachts dicht tegen elkaar aankropen om warm te worden. 5 weken lang moesten ze zand scheppen en graszoden versjouwen. In totaal waren er 80.000 vrouwen in het kamp aanwezig, ingedeeld in barakken van 250. Alle sanitaire comfort werd gemist, een uur in de rij staan voor het toilet was geen bijzonderheid. Na 5 weken werden ze op transport gesteld naar Munchen en daar was de verzorging aanmerkelijk beter. Ze werden ontvangen met warme koffie, waarin de suiker nu eens niet vergeten was en kregen ieder een bed. Overdag moesten ze werken in de Afga-munitiefabriek en deden daar precisiewerk. Na 1 1/2 dag werd Alie ziek en had tegen de 40° koorts. Om in bed te kunnen blijven moest ze opnieuw elke dag een bedkaart halen. Tenslotte constateerde de S.D. arts dat ze typhus had.

7 weken voor de bevrijding werd ze weer beter en de commandant ried haar aan weer aan het werk te gaan omdat ze anders wel eens op transport kon komen, een transport waarvan geen mens in leven bleef. Ze kreeg lichte werkzaamheden. Intussen naderden de Amerikanen Munchen en het hele kamp moest worden ontruimd. Ze zouden een voetreis moeten maken van 6 dagen en kregen 1 kilo brood en 7 aardappels mee op reis. De eerste dag werd 17 K.M. afgelegd, met het gevolg dat iedereen blaren onder de voeten had. Tallozen namen de vlucht, met goedkeuring van den commandant. De volgende dag liepen ze nog 5 K.M. en toen weigerde de commandant verder te trekken, omdat zijn transport uitgeput was. Ze trokken een boerderij binnen en 's avonds om 7 uur werd de witte vlag gehesen. De commandant nam de benen en de volgende morgen 30 April namen de Amerikanen de boerderij in bezit. Een week bleven ze onder de hoede van de bevrijders en vertrokken toen per R[ode]. K[ruis]. auto naar Zwitserland en vervolgens via Frankrijk per trein naar huis. 22 Mei was Alie na veel avonturen en omzwervingen weer thuis.'

Geesje van Til was achtergebleven in Ravensbrück en ging uiteindelijk via een 'dodenmars' via Denemarken naar Zweden, waar ze in een vluchtelingenkamp terecht kwam. Zij keerde op 19 augustus 1945 terug naar Middelstum. De beschrijving van het verblijf van Alie Pijper in Ravensbrück illustreert ook het leven van Geesje van Til daar.

Harm Molenkamp uit Eenum werd op 20 september 1994 in de bossen van Anloo gearresteerd, waar hij met vele anderen een hut bewoonde. Daar waren ook de vader en zus van Geesje van Til, Marten Jacob van Til en Giene van Til, ondergedoken geweest. Harm Molenkamp werd in de vroege morgen van 12 oktober 1944 op de Drentse hei door de Duitsers gefusilleerd.

(bron: Systeemkaarten van verzetsbetrokkenen van het Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen, toegang 2183, kaart Harm Molenkamp, verslag Harm Molenkamp, p. 3, 5 en 6, Groninger Archieven, Groningen)

Verantwoording illustraties

Gebruikte afkortingen

Archiefmateriaal en overige informatie

1. https://www.oorlogsslachtofferszeeland.nl/index.php/nl/?option=com_bmpzviewer&view=bmpzviewer&id=100&lang=&RecordID=1802

Fotomateriaal

01. https://www.oorlogsslachtofferszeeland.nl/index.php/nl/?option=com_bmpzviewer&view=bmpzviewer&id=100&lang=&RecordID=1802
02. <https://oorlogsgravenstichting.nl/persoon/67299/johannes-hovenkamp>
03. <https://oorlogsgravenstichting.nl/persoon/34905/johannes-hendrikus-van-dongen>
04. privécollectie Wouter van Rossem te Ten Boer
05. idem
06. idem

Krantenberichten

1. Dagblad van het Noorden van 16 februari 2021

Register van persoonsnamen

Boerma: Gerrit, 4
Bolmeijer: Simon, 2
Cnossen: Piet, 5
Daane: Izak Anthonie, 3, 4; Willem Pieter, 4
Dongen, van: Johannes Hendrikus, 3, 4, 7
Douma: ds., 5; H., 2; Rinze, 2
Ek, van: Hans, 2; Hendrik Jacob, 2; Kornelis Hans, 2
Geest, van: S., 2
Gootjes: Jaap, 4, 5; Piet, 5
Groot, de, 2
Harthoorn: Margaretha, 4
Heijboer: Marinus, 4; Pieterella, 4
Hendriks: Dolf, 2
Horlings: Ali, 5
Hovenkamp: Johannes, 3, 4
Kampen, van: Karel, 5
Kippers: Johannes, 4
Klasens-Horlings: Ellen, 7
Klaver: Willem Anthonie, 4
Kooman: Catharina Wilhelmina, 4
Molenkamp: Harm, 4, 5, 6, 7
Pijper: Alie, 5, 6, 7
Rauter: Hanns Albin, 4
Schäper: Helmuth Johann, 5
Spaans: Cor, 4; Cornelis, 3
Staats: Bert, 4
Til, van: Geesje, 5, 6, 7; Giene, 5; Marten Jacob, 6, 7
Weerden, van: Jan, 4
Woltjer: J., 4